

OPONENTSKÝ POSUDEK DIPLOMOVÉ PRÁCE

Lukáš Kollert: *Sebevědomí a sebepoznání. Studie k roli subjektu a vědomí myšlení v Descartově filosofii*

1. Obsah

Hlavním deklarovaným cílem předložené práce je „nabídnout komplexní interpretaci [Descartova] cogito při zohlednění některých klíčových doktrinálních elementů Descartovy filosofie“ (s. 127). Po *Úvodu*, v němž je výklad rozvržen, se autor v kap. 2 („Cíle metodické pochybnosti, rozsah metodické skepse a problematika karteziánského kruhu“) postupně věnuje způsobu, jímž Descartův „první poznatek“ cogito vyrůstá z realizace Descartova projektu tzv. metodické skepse, dále otázce, zda a nakolik jsou radikální skepsí *První meditace* zasazeny i matematické a logické poznatky, problematice tzv. karteziánského kruhu a rozlišení mezi metafyzickou a praktickou jistotou. Kap. 3 („Ego cogito, ergo sum mezi intuicí, inferencí a performancí“) je věnována obsahové interpretaci Descartova slavného dikta samotného, přičemž se autor především snaží rozhodnout, zda má být diktum vykládáno na bázi vyvozování, performance nebo (více či méně prostého) náhledu. V dobře kontrolovaném a podloženém postupu dospívá k závěru, že „myslím, tedy jsem“ [je] intuicí i inferencí současně[, přičemž] nahlížení (...) mentálních aktů (...) [a] bezprostřední závěr, že existujeme (...), dohromady tvoří jeden strukturovaný a bezprostředně jistý poznatek, jehož pravdivost jakožto celku je nahlédnuta v jednom okamžiku. V této celkové intuici dochází (...) k náhledu nutného spojení mezi myšlením a existencí (...)“ (s. 60). Zvláštní pododdíl v rámci této kapitoly autor věnuje problematice „přítomnosti ego v cogito“ (s. 10n.), přesněji otázce, zda je legitimní projektovat do Descartova dikta tzv. stanovisko první osoby. V kap. 4 („Cogito, syntetický a analytický postup. implicitní a explicitní vědění. Cogito jako konkrétní první jistý explicitní poznatek v řádu nacházení poznatků“) se autor na pozadí výkladu problematice, kruhem hrozící pasáže z *Principů filosofie* I, 19 věnuje rozlišeními mezi „jednotlivým a (...) obecným“ (s. 83), mezi „analytickým a syntetickým postupem“ (tamt.) a mezi „implicitním a explicitním věděním“ (tamt.). Doufá tím porozumění obsahu Descartova dikta dále prohloubit a zároveň je zasadit do širšího kontextu Descartova myšlení. Podobným záměrem je vedena i kap. 5 („Nauka o vrozených idejích a intelektivní dimenze myšlení“), v níž autor problematiku implicitní znalosti konstituentů obsahu Descartova dikta zasazuje do rámce obecné interpretace Descartovy koncepce vrozených idejí. Konečně v kap. 6 („Vědomí myšlení“) se autor pouští do poněkud spekulativního úkolu vměstnat Descartovu koncepci, nakolik ji lze rekonstruovat z kusých Descartových vyjádření, do rámce některé z tří obecných teorií vědomí mentálních stavů („teorie prereflexivní sebeobeznámenosti“, „teorie imanentní reflexivity vědomí“ a „teorie reflexe“ (s. 129)).

2. Celková charakteristika

Předložená práce nade vši pochybnost dokládá schopnost autora zvládnout, zpracovat a náležitě představit náročné téma z dějin filosofie, a to způsobem, jenž bez obtíží dostojí standardům úspěšně dovršeného magisterského studia filosofie. Autor v *Úvodu* píše, že jeho práce se „[j]ako přínosná (...) může ukázat spíše ve svém celku než v jednotlivostech a ve způsobu, jímž je v ní výklad jednotlivých prvků Descartova myšlení propojen“ (s. 9). Tato charakteristika je výstižná a s ohledem na takto vytčené, vzhledem ke zvolenému tématu nikterak triviální cíle lze práci přes určité nedostatky (které zmiňuji níže) rozhodně prohlásit za velice zdařilou. Autor osvědčuje výtečnou znalost primárních textů a při jejich výkladu operuje se sekundární literaturou v rozsahu více než postačujícím a zároveň účelně. Problematiku je schopen samostatně promýšlet a v některých ohledech dospívá k vlastním netriviálním a (nakolik mohu posoudit) originálním

závěrům. Vcelku je autorův interpretační výkon velice dobrý. K příznivému dojmu přispívá i fakt, že autor se vystříhal pravopisných chyb a v textu je jen minimum překlepů.

3. Kritika

(1) Navzdory deklarované ambici o systematizaci a zasazení problematiky do kontextů lze za největší slabinu práce považovat její určitou tematickou roztržitost a kompoziční nevyváženost. Zejména v případě oddílů 3.2, 4.1 a 6.2 se podle mého názoru autorovi nepodařilo dostatečně vykázat či argumentačně motivovat přímou relevanci systematických otázek, které řeší, pro interpretaci obsahu nebo významu Descartova dikta. Na rozpacích lze v tomto ohledu být zejména z následující pasáže v oddílu 3.2: „Z prostorových důvodů se zde [tj. při zkoumání toho, jakým způsobem je nebo může být ‚Já‘ obsaženo v ‚myslím‘ – J.P.] vyhneme zkoumání toho, jak přesně bychom měli ego v cogito ve Druhé meditaci rozumět podle samotného Descarta, a podobně se nebudeme věnovat ani otázce, jak tato věc souvisí s Descartovou koncepcí ‚Já jako myslící substance‘“ (s. 77) Autor poukazuje na to, že „[c]ogito (...) musí [podle Descarta] být možné nahlédnout jako jisté, aniž bychom měli zcela jasno v tom, v čem spočívá podstata ‚Já‘“ (tamt.) a dovozuje, že „[t]ato okolnost nečiní (...) naše zřeknutí se explikace ‚Já u Descarta až tak závažným, jak by se mohlo při prvním čtení zdát“ (tamt.). Domnívám se nicméně, že má-li být prokázána relevance následných rozborů Lichtenbergovy a Humovy empiristické koncepce ‚Já pro zkoumané téma, musí být přinejmenším ukázáno, že Descartovo ‚Já‘ vykazuje nebo může vykazovat s těmito koncepcemi nějakou příbuznost, čehož se ovšem autor právě zřekl. – Podobně redundantní se nakonec podle všeho ukazuje autorův pokus vtáhnout do hry interpretačně mimořádně náročné rozlišení mezi analytickým a syntetickým *ratio demonstrandi* v oddílu 4.1; zdá se, že s ohledem na podaný výklad je funkční především rozlišení mezi explicitní a implicitní znalostí (a zčásti snad i rozlišení mezi jednotlivým a obecným), které by ale klidně mohlo být podáno až na úvod kapitoly 5. věnované vrozeným idejím. – Konečně i přínos autorových o sobě zajímavých systematických úvah o různých interpretacích uvědomování si mentálních obsahů pro vlastní téma práce je problematický: bylo by nejprve třeba prokázat v mnohem větší míře, než autor činí, že problém, který je rozváděn, je nebo může být tématem, který je relevantní pro porozumění Descartově vlastní koncepci. – Autor dává v závěrečném odstavci *Závěru* na srozuměnou, že si je těchto nedostatků zčásti vědom (srv. s. 129, odst. 2); to ovšem na jejich závažnosti nic nemění.

(2) Práce vykazuje jisté formální nedostatky. (a) V obsahu předřazeném práci postrádám stránkování. (b) Systém členění kapitol v obsahu (2.a., b. atd.) neodpovídá co do notace systému uplatněnému v textu (2.1, 2.2 atd.). (c) Není šťastné, že část zkratk, které užívá, autor uvádí v „Seznamu použitých zkratk“ na začátku práce, zatímco některé další zkratky uvádí až v bibliografii, což může zbytečně mást především nezasvěceného čtenáře. (d) Z bibliografie vypadlo Descartovo *Hledání pravdy* a s ním i příslušná zkratka (HP). U dlouhé citace na s. 89n. z tohoto spisu chybí jakýkoli odkaz.

(3) Lze očekávat, že text věnovaný natolik náročným tématům a na takové úrovni, jako je předložená práce, zahrnuje nemálo kontroverzních pasáží. V následujícím vybírám jen některé problémy, o nichž lze vést při obhajobě diskusi, a to v pořadí podle jejich výskytu v textu.

- (i) Na s. 57, odst. 2 autor popisuje problém, který Descartes údajně spatřuje v sylogistickém způsobu dokazování (s odkazem na *Regulæ X*), následovně: „K problémům sylogistického chápání cogito (...) patří kromě dalších ta okolnost, že podle sylogistické logiky v sobě horní premisa sylogismu, čili věta ‚cokoli myslí, je‘, předpoklad existence myslícího již zahrnuje, takže je v ní předpokládáno to, co má argumentem být teprve prokázáno.“ Domnívám se, že kruhovost, již má Descartes na mysli, nemá ontologický, nýbrž epistémický základ: jde o to, že má-li být poznána pravdivost oné horní premisy, musí již předem být známo, že pravdivé jsou všechny její jednotlivé instance.

- (ii) S. 69, odst. 3 – 70, odst. 1: „Domnívá se [Descartes], že se metafyzická jistota vztahuje i na obsahy našeho mentálního života? Je z hlediska jím sledovaných cílů potřeba, aby tento nárok vznášel? Nezdá se, že by Descartes takto silný nárok vznášel (...).“ Mám za to, že *Principy filosofie* I, 66 a 68 lze udat na podporu toho, že Descartes takto silný nárok vznáší (samozřejmě s oním zásadním „pokud budeme přísně dbát toho, abychom [smyslovým vjemům, stavům a žádostem] nepřisoudili více, než precizně to, co je obsaženo v našem vnímání (...).“ (PP 1:66)). Jak by autor tato místa odvětlil?
- (iii) Není mi myslím bez dalšího zřejmé, že pasáž M/462, kterou autor cituje na s. 84, jednoznačně odkazuje na rozlišení mezi syntézou a analýzou (jak se autor zdá v dalším výkladu naznačovat). Z čeho autor čerpá toto své přesvědčení? A jak vlastně přesně rozumí rozdíl mezi syntézou a analýzou u Descarta?
- (iv) O tom, že autor snad nemá rozdíl mezi analýzou a syntézou zcela vyjasněný, se zdají svědčit i jeho další problematická vyjádření. Tak autor stran analytického postupu mj. píše: „pokud si nejsme jisti pravdivostí teorému, lze postupovat nazpět v rámci syntetické konstrukce a sledovat řetěz dedukcí až k přijatým prvním axiomům, z nichž je teorém vyvozen. Tímto způsobem můžeme sobě nebo druhému předložit demonstraci dané propozice ve sdíleném teoretickém rámci“ (s. 85, odst. 2 – 86, odst. 1). Analýza však v Descartově pojetí nikdy nepostupuje nazpět v rámci syntetické konstrukce: tato konstrukce je utvářena teprve na základě poznání, kterého se dosahuje v případě úspěšného analytického postupu.
- (v) Není mi zcela zřejmý způsob, jímž autor na s. 94, odst. 2 odlišuje jím nabízenou „poměrně neortodoxní“ interpretaci vrozenosti idejí od dispoziční interpretace. Čteme, že „předložená linie výkladu se liší od dispoziční interpretace v tom ohledu, že vrozenost idejí nechápe jako pouhou dispozici, ale jako formální aktualitu, která zakládá možnou materiální čili obsahovou přítomnost“ (s. 94). Mám nicméně za to, že i dispoziční teorie implikuje to, co autor nazývá „formální aktualitou“: v takové aktualitě je totiž, zdá se, založena každá dispozice – srv. založenost rozpustnosti látek v jejich aktuální molekulární struktuře apod. K této skutečnosti koneckonců odkazuje i sama etymologie výrazu *dispositio*. Tím nechci říci, že autorovi se v dalším postupu výkladu nepodařilo jím nabízenou interpretaci od dispozičního pojetí funkcionálně odstínit; jde mi o to, že rozdíl obou výkladů (nakolik jsem mu porozuměl) není na s. 94 postižen adekvátně.

4. *Hodnocení*

Jak již řečeno, autor v předložené práci jasně osvědčuje nadprůměrný potenciál pro budoucí samostatnou a hodnotnou filosofickou práci. Jakkoli má tedy práce určité rezervy, na něž jsem poukázal, jednoznačně ji doporučuji k obhajobě a ve světle podané kritiky ji předběžně navrhuji hodnotit jako *výbornou až velmi dobrou*, podle průběhu obhajoby.

V Praze dne 11. 9. 2014
Jan Palkoska, Ph.D.